

Ambachtelijk
schoon
voor onder de
boom

Sauerland

REIN-
HEID
ONDER DE
DOP

In volle vaart
stroomafwaarts

ZOEK DE
HOOGTE OP

- 4
- 5
- 6
- 7
- 8
- 9
- 10
- 11

WAPENS
EN PENSELEN

ONDER
HET OOG
VAN
HERKULES

Topparade
van wereldfaam

Kromme
virtuele
eiken,
vlinders

MET
UITNEEMBARE
KAART

Sauerland
Waldeck · Siegen · Kassel

Uitgeverij ANWB

Inhoud

Het belangrijkste eerst

Dit is Sauerland

Sauerland in cijfers

Eten en drinken

Het kompas van Sauerland

15 manieren om je onder te dompelen in Sauerland

Sauerland

Winterberg

Winters wit – het sneeuwseizoen van Winterberg

Medebach

Hallenberg

Oberkirchen

2

Monumentaal bos en Grote Kunst – **WaldSkulpturenWeg**

Bad Fredeburg

Schmallenberg

Lennestadt

3

Holenbeer en bruidssluier – **Sauerlands grotten**

Attendorn

Olpe

Altena

Eslohe

Arnsberg

Soest

4

Kerstmarkt in historisch jasje – **Soest**

5

Reinheid onder de dop – **Warsteiner Welt**

Bad Sassendorf

Brilon

In volle vaart – **MöhnetalRadweg**

Wandelbasis Olsberg – **Rothaarsteig & Gipfelsteig**

Waldecker Land

Willingen

Naturpark Diemelsee

Vorstelijke banden – **Schloss Arolsen**

Korbach

Fritzlar

Bad Wildungen

Kromme eiken, virtuele vlinders – **Nationalpark
Kellerwald-Edersee**

Frankenberg

Kassel en het land van Grimm

Kassel

10 100-dagen-museum – **Kassel**

11 Onder het oog van Herkules – **Bergpark Wilhelmshöhe**

Hofgeismar

12 Wandelen door sprookjesland – **GrimmSteig**

Siegen-Wittgenstein

Bad Berleburg

Bad Laasphe

Hilchenbach

Siegen

13 Oranjesporen en Rubens – **het slot van Siegen**

14 De fraaiste vlekken – **vakwerk in Freudenberg**

Bergisches Land

Lindlar

Gummersbach

15 Pure verwennerij – **de echte Bergische Kaffeetafel**

Wiehl

Nümbrecht

Reisinformatie

Hoe zegt u?

Register

Notities en tips

Fotoverantwoording

Colofon

Herinner je je deze nog?

Het belangrijkste eerst

Groot-Sauerland

In deze gids nemen we je mee naar het 'echte' Sauerland, maar ook naar de direct omringende streken, waar we je de mooiste plekjes niet willen onthouden.

Grensoverschrijdend zijn er de wandelwegen en de fietspaden maar ook cultuur en landschap.

Slow food

Voedsel van eigen land en passend bij elk seizoen. Van daslook en vlierbloesemsap in het voorjaar tot koudgeperste koolzaadolie en late paddenstoelen in de herfst. Dan breekt het seizoen van wild en gans aan. Met vegetariërs wordt toenemend rekening gehouden. Puur en bio zijn volledig ingeburgerd.

De mooiste vakwerkdorpen

Is het Freudenberg? Of toch Brilon, Elleringhausen, Wenholthausen of Oberkirchen, in het 'echte' Sauerland? Het beste blijven je de dorpen bij die je zelf ontdekt – en die zijn er gelukkig nog genoeg.

In de sporen van de Oranjes

Ben ick van Duytschen Bloet ... – een heel stuk vaderlandse geschiedenis werd in deze contreien geschreven. Van Willem de Zwijger en Anna van Saksen tot Johan Maurits en 'onze' Emma van Waldeck-Pyrmont. Ontdek wat de voorouders van ons koningshuis op de been bracht in Bad Arolsen, Bad Berleburg, Siegen en Hilchenbach. Als je dat niet genoeg vindt, rijd of fiets je de Oranjeroute.

Wellness

Thermaal water, diep kunnen inademen. Je hoeft geen Kneipp-aanhanger te zijn om te voelen dat de natuur je wat te bieden heeft. Kuuroorden die zich beroemen op zuiver water en zuivere lucht zijn er echt niet alleen voor ouderen en ernstige kwalen. Het helpt je bij het opladen, terug naar de basis, de knop even omzetten naar een lagere versnelling, dicht bij jezelf.

Rondje om het meer

Maar ja, welk meer? Sauerland telt 17 stuwmeren, het aangrenzende Bergisches Land heeft er 11. Loop, ren, skate of ga er met je mountainbike omheen. Op veel plaatsen is alleen ongemotoriseerde watersport toegestaan en blijft het water een stille oase.

Lopen zonder last

Dagen lopen, steeds een nieuw doel, over een volgende

heuvelkam, langs een volgend (stuw)meer. Letterlijk en figuurlijk extra zuurstof tot je nemen, eindeloze bossen. Elke avond een andere rustplaats voor het knapperend haardvuur, op de deel voor het (vakwerk)pand en met het kraaien van de hanen weer een nieuwe etappe. Maar dan wel graag comfortabel, met een dagrugzakje. Met het *Wandern ohne Gepäck* brengt je gastheer of -vrouw je bagage naar je volgende halte. Nu nog kiezen: Rothaarsteig, Sauerland-Höhenflug, Urwaldsteig of ...?

Ondergronds

Zo lieflijk als het er bovengronds op veel plaatsen uitziet: ondergronds zie je wat voor temperament er in het land schuilt. De diverse *Höhlen* bevatten oude aardlagen die terugvoeren op – tropische – zeeën en ze verrassen je met de meest mysterieuze vormen en wezens. Voor levende viervoeters ga je naar een van de wildparken; bij de Bilsteinhöhle is er één op hetzelfde terrein.

Verre of dichtbij bestemmingen: ik kan er evenveel van genieten. Reizen is weg zijn van het alledaagse, je verwonderen en daarmee je geest verfrissen. Niet vergelijken, maar opmerken dat het elders anders is. En je er toch thuisvoelen. Sauerland is bij uitstek een fijne plek om te onthaasten.

Vragen? Ideeën?

Laat het me weten! Mijn adres bij de ANWB:

@ anwbmedia@anwb.nl

Dit is Sauerland

Stuk voor stuk plaatjes, de oude vakwerkdorpjes. De nostalgie van het verleden is heerlijk louterend, zeker in combinatie met buiten zijn: wandelen, fietsen, water- en wintersport. Bossen en meren zijn er volop, zowel natuurlijk ontstaan als na noest menselijk ingrijpen. Op zo'n drie uur rijden van Utrecht kun je nog dagen lopen, struinen, dolen. Perfect voor een paar dagen helemaal weg of langer onthaasten. Alle seizoenen hebben hier hun charme, zoals de besneeuwde taferelen rond Winterberg – als gesuikerde kers op de taart.

Natuurbeleving op nummer één

Grenzeloos is het aanbod wandelpaden. Je kunt er op pad voor een uur, een dag, een week of nog langer. Er zijn verharde paden die ook voor kinderwagens en rolstoelen toegankelijk zijn – vooral rond de stuwmeren – maar ook steile en smalle bergpaadjes. In het Bergisches Land zijn de welvingen glooiend en de uitzichten talrijk. In de hoge delen van Sauerland en de Hohe Meißner op moet je even extra aanzetten. Er zijn routes met een rode draad: geologie, Romeinse sporen of flora en fauna. Ook voor fietsers zijn er volop mogelijkheden, zowel uitdagende etappes als licht glooiende trajecten. Zelfs met een gewone *Hollandrad* kun je in Sauerland goed uit de voeten. Denk ook eens aan een actieve winteruitstap: met of zonder sneeuw is er volop te genieten voor de buitenmens.

Geologie, flora, fauna

Sauerland is met bergen rond de 500 m hoog een middelgebergte. Enkele uitschieters zijn de Kahler Asten (841 m) bij Winterberg, de Langenberg (843 m) bij Willingen en verder oostelijk bij Kassel de Hohe Meißner (754 m). Vooral in het westen van Sauerland werd onder invloed van een oerzee, 400 miljoen jaar geleden, zachtere kalksteen afgezet. Daardoor

konden zich grottengangen ontwikkelen, veelal met prachtige druipsteenformaties, zoals bij Attendorn.

De bodem is schraal en op veel plaatsen vooral geschikt voor bosbouw. Daarvan zijn dan ook veel sporen te zien. Steeds vaker is te zien dat de snelgroeiende sparrenwouden na het rooien – deels – door loofwoud worden vervangen. Oerbos is nog in enkele natuurparken te vinden, met de mooiste voorbeelden van oude eiken en beuken in het nationale park Kellerwald-Edersee.

Sprookjesland

Vakwerkhuisen met leien daken zijn comfortabel en doelmatig; geen wonder dat hout en leem ook in hedendaagse bouw weer een hoofdrol spelen. Mooie vakwerkdorpen vind je van Soest tot voorbij Siegen en tot diep in het sprookjesland van de gebroeders Grimm. Voor dit *Märchenland* zijn de nostalgische vakwerkhuisen het perfecte decor. Het herinnert aan vroeger, aan verhalen bij het vuur, de geuren van hout en kruiden. Ook je eigen fantasie komt hier weer tot leven.

Wandelen en bijtanken.

Wellness

Op diverse plaatsen komt zuiver bronwater aan de oppervlakte. Het bevat (minerale) zouten die een heilzaam effect hebben op het lichaam. De toepassingsgebieden lopen uiteen van huidaandoeningen tot

gewrichtsklachten en stofwisselingsstoornissen. Er wordt in gebaad en het wordt gedronken. Water is een weldaad voor lichaam en geest, het reinigt en ontspant. In één woord: wellness. Het aanbod voorzieningen op dit gebied is in Sauerland groot en groeiend. Behalve water levert ook heilzame lucht (*Luftkurort*) een belangrijke bijdrage, niet in de laatste plaats voor allergiegevoelige personen.

Vorstelijke verblijven

In Siegen torent hoog op de burchtheuvel het voormalige stamslot van de Nassauers. Hun sporen en intriges liggen daar binnen – en buiten – de dikke muren van wat inmiddels een museum is. Een bijzonder vorstelijk slot, en nog altijd bewoond, is dat van Bad Berleburg. Prinses Beatrix en prins Claus kwamen er geregeld. Het Waldecker Land, oostelijk van Sauerland, was het grondgebied van de graven van Waldeck-Pyrmont, wier nog altijd indrukwekkende bezit nu beperkt is tot een postzegelperceel in Bad Arolsen. Ook daar is de kans groot dat je de vorst of een van zijn gezinsleden tegen het lijf loopt.

UNESCO

Kassel is verreweg de grootste stad in deze gids. Het is de stad van de gebroeders Grimm, en het omringende land is decor van hun sprookjes. Je kunt er heerlijk wandelen door bossen, langs 'Grimm'-dorpjes en over de Hohe Meißner. Een bijzondere stadsheuvel is het Bergpark Wilhelmshöhe, door mensenhanden aangepakt en sinds 2013 UNESCO Werelderfgoed.

Sauerland in cijfers

2

UNESCO-Werelderfgoederen in deze gids: het Nationalpark Kellerwald-Edersee en het Bergpark Wilhelmshöhe in Kassel.

3-4

uur rijden is het van Utrecht of Brussel naar Sauerland.

14

documenta's vonden tot dusverre plaats in Kassel; de 15e volgt in 2022.

17

stuwmeren telt Sauerland. De vijf grootste zijn de Möhnese, de Sorpese, de Diemelsee, de Henneese en de Biggese.

34

wisenten werden in 2017 in de Wisent-Wildnis geteld.

156

meter is het hoogteverschil tussen top en uitloop van de Mühlenkopf-skischans bij Willingen.

160

meter klimmen en klauteren aan één stuk: Aventura in Medebach is het langste speeltoestel van Europa.

200

ballonnen – soms nog een paar meer – stijgen er op tijdens de Montgolfiade van Warstein; daar komen 200.000 bezoekers naartoe.

244

kilometer lang is de Bergische Panoramasteig – elke kilometer wandelend genieten.

843

meter is de hoogte van de Langenberg, bij Willingen. De Kahler Asten bij Winterberg blijft daar 2 meter onder.

1370

meter lang is de Ettelsberg-kabelbaan en overbrugt daarmee een hoogteverschil van 237 meter.

3000

kilometer lang is het fietsnetwerk van Sauerland – met volop afwisseling.

13 000

inwoners telt Winterberg. In Kassel wonen bijna 200.000 mensen. Maar over de hele linie is Sauerland heel dun bevolkt.

100 000

flessen per uur gaan er over de band van Warsteiner.

400.000.000

jaar geleden bevond zich tussen het huidige Ruhrgebied en Kassel een enorme oerzee.

800

jaar oud zijn sommige verwrongen elken op de steile wanden langs de Edersee.

Eten en drinken

Slow food zou in Sauerland uitgevonden kunnen zijn. Streekproducten en streekschotels zijn er nooit weggeweest. Groenten kwamen en komen uit eigen tuin, het vlees en de zuivel van eigen land en de vis uit eigen wateren. Likeuren worden nog altijd huisgestookt – op basis van fruit uit eigen boomgaarden. Van de loodzware kost voor landarbeiders is er inmiddels een trend naar een paar tinten lichtere gerechten en kleinere porties.

Maaltijden en tussendoortjes

Het middageten betekent in Duitsland vaak een warme maaltijd, geserveerd tussen 12 en 14 uur. Een salade is meestal nog wel op de kaart te vinden, een eenvoudig broodje zelden tot nooit. *Kaffee und Kuchen* is er vanaf 14 of 15 uur. 's Avonds gaat de keuken om 17.30 uur open; na 21 uur kun je op de meeste plaatsen geen warme gerechten meer bestellen.

Brouwersland

Alle bierbrouwerijen in Duitsland zijn gehouden aan het zogeheten *Reinheitsgebot*, dat kunstmatige toevoegingen als conserveringsmiddelen verbiedt.

Warsteiner is het beroemdste bier uit Sauerland, en dat in veel landen wordt geschonken. Grote brouwerijen zijn verder Veltins in Meschede-Grevenstein, Westheim in Marsberg-Westheim en Krombacher in Kreuztal.

Daarnaast zijn er tal van brouwerijen die op kleine schaal produceren: een bezoek is zeker een aanrader voor je streekbeleving. En één klein, licht biertje tijdens een wandeling kan toch niet zoveel kwaad ...? Het Esloher Brauhaus Esselbräu zit in een mooi vakwerkpand, aan de Sauerland-Höhenflug. Je kunt er eerst een bodempje leggen met Flammkuchen, salade of *Geschnetzeltes*. Het Willinger Brauhaus heeft op drukke dagen veel weg van een après-skilokaal en ontvangt vaak groepen. Klein en knus is het café van Brauhaus Zwiebel in Soest. In Lüdenscheids Brauhaus Schillerbad kun je vrij uitgebreid tafelen en ook nog

logeren.

Bij de Bruchhauser Steine wordt een huisbier gebrouwen onder toezicht van de landvoogd: Freiherr von Fürstenberg-Gaugreben.

Prijsniveau

Uit eten gaan is in Duitsland gemiddeld goedkoper dan in Nederland. De meeste restaurants serveren als lunch een zeer voordelige dagschotel (rond € 10). Ook staan er speciale kindermenu's en vaak seniorschotels op de menukaart: kleinere en voordeligere porties.

Vlees op je bord

Sauerbraten is niet typisch Sauerlands maar staat ook hier wel vaak op de – traditionele – menukaart. Het is gemarineerd stoofvlees, oorspronkelijk vaak paardenvlees maar tegenwoordig rund- of varkensvlees, geserveerd met gekookte aardappelen, aardappelpuree, appelmoes en rode kool, soms met een lintpasta. *Sauerkraut* (zuurkool) wordt met zowel vlees als vis gecombineerd. *Eisbein* is een varkenspoot. Een gebraden borststuk staat vaak onder de naam *Kasseler Rippenspeer* op de menukaart. Een ragout van koeienmaag is de *Soester Wamme*. Een *Strammer Max* klinkt heftiger dan hij is: een uitsmijter met ham en/of kaas.

Vis en wild

Vis op de menukaart betreft in elk geval forel. Dat kan zijn naturel (*Müllerin Art*), of zalmforel (*Saiblingen*) waarbij vaak een kruidenmousse wordt geserveerd. Ook *Zander*, snoekbaars, staat vaak op de kaart.

Vrijwel alle restaurants bieden in het najaar gans en wild aan; een stoofschotel van wild meestal ook de rest van het jaar. Cantharellen (*Pfifferlingen*) hebben hun hoogseizoen al eerder, vanaf juni.

Aardappels in de hoofdrol

Potthucke is een aardappelschotel uit de oven, met geraspte en gekookte aardappelen, room, eieren, spek en worst. *Reibekuchen*, *Riewepläskes* en alles wat daar qua spelling tussen zit, is een aardappelpannenkoek van geraspte of gepureerde aardappel.

Lekker zoet

Tallose boomgaarden leveren hun aandeel in de zoete Sauerlandse keuken. Bessen en andere rode vruchten worden puur geserveerd, met limoen- en

vlierbessensap, daarbij eventueel mascarpone. Soms worden de vruchten gemengd en gekookt tot *Rote Grütze*. Een *Backäpfel* is een appel uit de oven, vooral in de winter geserveerd en vaak met kersen gevuld. Je krijgt die als zoete lekkernij bij de thee maar ook wel wordt zo'n gevulde appel bij een schnitzel opgediend.

Van de vlierbes (*Holunder*) wordt zowel bloesem als vrucht verwerkt tot sappen en gelei, en in taarten en gerechten. Vlierbes heeft bovendien heilzame eigenschappen. Grote leverancier is Schütte in Meschede (www.holunderschuette.de).

Mosterd bij de maaltijd

Je kunt je de omweg via Monschau besparen: ook in Sauerland weet men waar de mosterd vandaan komt, en wel uit Attendorn (www.sauerlandsenf.de); Hilsmann heeft daarnaast ook diverse soorten azijn en likeur. Of is Riffelmanns (riffelmanns.de) meer jouw smaak?

DASLOOKPESTO

Daslook (*Bärlauch*) komt uit de lookfamilie en gedijt op tal van plaatsen in het Sauerland. Het liefst pluk je je eigen voorraad – wel goed kijken of je de plant niet verwart met het giftige lelietje-van-dalen, waar het blad op lijkt. Was en eventueel droog de bladeren en verwerk ze in salades, pasta, brood, soep of deze pesto.

500 g daslook

100 g Parmezaanse kaas

75 g pijnboompitten

250 ml olijfolie extra virgine

wat citroensap, peper en (zee)zout

Pijnboompitten licht roosteren. Kaas rasp en mengen met de gesneden daslook en de pijnboompitten. Met de staafmixer, op de laagste snelheid,

het mengsel van daslook en olijfolie mengen en op smaak brengen met citroensap, peper en zout.

Eco-labels

In het Bergisches Land staat het keurmerk *Vielfalt Schmeckt* voor duurzame, lokaal geteelde, gekweekte en verwerkte producten; www.vielfalt-schmeckt.de. Het ECARF-label (European Centre for Allergy Research Foundation) richt zich op allerlei allergene stoffen. Hiermee vind je producten die bijvoorbeeld lactosevrij, glutenvrij of nootvrij zijn. Behalve producten worden ook logies en luchtkwaliteit gescreend; je vindt een allergenarme omgeving vooral bij Schmalleberg en Eslohe.

Het kompas van Sauerland

Sauerland

Het gehele Sauerland heeft een groen stempel: het Naturpark Sauerland Rothaargebirge. Het reikt van Altena tot Medebach en van Brilon en Willingen tot Freudenberg. In het noorden sluit het naadloos aan op het Naturpark Arnsbergerwald, met Arnsberg en Warstein. Zoveel tinten groen. En dan ... een gouden ei!

Winterberg 🏠 F 4, plattegrond blz. 18

Winterberg is voor veel Nederlanders en Belgen synoniem voor: een paar dagen skiën – liefst met een groep, waarmee volop gefeest wordt. Maar het heeft veel meer gezichten. Behalve het winterse wit zijn er de ijlgroene lente aantrekkelijk, de paarse zomer en de goudgerande herfst. In de zomermaanden is de regio op en top mountainbiketerrein.

BEZIENSWAARDIGHEDEN

Frisse lucht en bronwater

Aan de noordostrand van Winterberg vormt het **Kurpark** 🏠 een goed startpunt voor gezonde wandelingen. In het eivormige Oversum 🏠 is een informatiekantoor. Blikvanger van het park is het openluchttheater met overdekt podium en er zijn Kneipp(voet)baden. Vanaf het terras van Korn Kurparkstuben kijk je uit over het park. Maar eerst wil je op pad: volg de wandelborden of mtb-routes in het park. Aan de voet van het Kurpark ligt een ruige kloof; het *Schluchten- und Brückenpfad* brengt je door de kloof naar de Bodensee (4 km retour). Als je een uur of vier kunt uittrekken, loop dan door, langs de Orke, via de Zeche Elend, door Elkeringhausen (pauze bij Gasthof Müller, wo. gesl.) en via de Ruhrquelle de laatste 3,5 km over de Rothaarsteig terug naar Winterberg (15,5 km). De **Ruhrquelle** zelf is ook een geliefd doel; er is een klein skigebied bij en de Ruhrquellenhütte is alle seizoenen geopend (nov. gesl.).

Sauerland is een paradijs voor sportfietzers. Het gemarkeerde routenetwerk beslaat ruim 3000 km, waarvan 1140 km bij uitstek voor racefietsen en mountainbikes. Gedetailleerde route-informatie is te downloaden, inclusief gps-tracks en aanbevolen rondes, van www.bike-arena.de.

Grote sprong

Vrijwel het hele jaar vinden trainingen plaats op de **St. Georg Sprungschanze** 2. De schans werd in 1959 gebouwd en in 2000 tot mattenschans gerenoveerd; sindsdien wordt de schans ook 's zomers gebruikt. Het hoogteverschil bedraagt 100 m, de lengte van de mat 220 m. De gemiddelde afsprongsnelheid is 82 km/h; het record van 89,5 m werd in 2000 gevestigd door Manuel Fettner. Het baanrecord van de zomerschans bedraagt 50,5 m en dateert van 2001. Door een draaiport (€ 1) zie je de schans dichterbij.

De **Erlebnisberg Kappe** 3 (zie 2-3 blz. 25-26) is meer een doe- dan kijklocatie.

Rondje Winterberg

Ook voor de ontwikkeling van de skipistes en de bike-arena had Winterberg bestaansgronden. Hoor het verhaal van de ontwikkeling van de middeleeuwse nederzetting en de geschiedenis van de burgers tijdens een stadswandeling. Elke zaterdag 14 uur vertrek bij het toeristenbureau in het Kurpark; € 6,50.

Kahler Asten en de toren

Vijf kilometer westelijk van Winterberg strekt zich het plateau van de Kahler Asten (841 m) uit, een prachtig hoogheidelandschap. Het is de op één na hoogste top van Sauerland. Tegen het Berghotel Kahler Asten staat de **Astenturm** die je na 108 treden nog ruim twintig meter hoger brengt; je komt er door een automatisch poortje (€ 1 inwerpen). Een eerste uitzichttoren dateert al van rond 1843. Toen bezocht koning Friedrich Wilhelm IV de plek en wilde men het 1000-jarig Verdrag van Verdun herdenken, waarbij het rijk van Karel de Grote werd gesplitst en de basis werd gelegd voor de ontwikkeling van een onafhankelijk Frans en Duits rijk. Rond de Frans-Duitse Oorlog van 1880 waren hier demonstraties. Het huidige aanzien van de toren is als in 1884, in 1900 werd het officieel een monument. Tijdens WO II had het een grote rol als radiostation en troepen vonden er onderdak. Een vultreffer verwoestte de toren op 4 april 1945 volledig. Herbouwd kreeg die in 2006 de huidige hotel-restaurantfunctie.

Torenbeklimming dag. 9-18, nov.-jan. 11-16 uur.

Wandelen op de Kahler Asten.

Wandelen op de Kahler Asten

Je kunt op en rond de Kahler Asten heel mooie wandelingen maken, in alle seizoenen. Vanuit Winterberg is het 10 km lopen, volg de Rothaarsteig. Een goede winterwandeling bij de Kahler Asten is de Grenzweg Kahler Asten via Langewiese naar Hoheleye (rondwandeling 13,5 km). Het is een breed pad dat 's winters geregeld een flink pak sneeuw krijgt. Goed begin- en eindpunt is de Astenturm. Je passeert de bron van de Lenne, tien meter lager dan de Astentop. Eventueel ga je met een kleine alternatieve lus van Hoheleye via de Fürstenjause en het skigebied Höhenhang naar Langewiese, hierna weer over de Grenzweg terug.

Rondje Neuastenberg

Bij het toeristenbureau van Neuastenberg start een leuk en leerzaam natuurbelevingsrondje. Koop daar de brochure *Natur- und Erlebnisrallye Neuastenberg* of download die (Sauerland Magazin / Tourentipp) van www.sauerland.com.

SLAPEN, ETEN, SHOPPEN, ACTIEF

Overnachten

Ei en universum

Oversum Vitalresort 🏠

Heel comfortabel is een verblijf in dit opvallende, ronde complex (2012) in het kuurpark. De kamers zijn modern bruin-wit ingericht; er is een uitgebreide wellness met binnen- en buitenbad.

Am Kurpark 6, Winterberg, tel. 02981 92 95 50, www.oversum-vitalresort.de, 2 pk vanaf € 124.

Groen op de piste

Landal Winterberg 🏠

Pal aan en met uitzicht op de piste heeft Landal hier 200 comfortabele en luxe chalets, tot wel 12-persoons, bekroond met het Green Key label. En natuurlijk met overdekt zwembad, veel speelplezier en horeca op het terrein. Wil je met de feestdagen je favoriete huisje?

Boek dan ruim een jaar tevoren ...

In der Büre 21, tel. 02981 928 74 10, www.landal.nl/winterberg, prijzen sterk afhankelijk van seizoen en chalettype.

WINTERBERG

Bezienswaardigheden

- 1 Kurpark
- 2 St. Georg Sprungschanze
- 3 Erlebnisberg Kappe

Overnachten

- 1 Oversum Vitalresort
- 2 Landal Winterberg
- 3 Das kleine Altstadtotel

- 4 Central Hotel
- 5 Der Brabander
- 6 Berghotel Kahler Asten
- 7 Romantik Berghotel Astenkrone
- 8 Astenrose
- 9 Dorint Hotel & Sportresort Winterberg
- 10 Wittgensteiner Landhaus

Eten en drinken

- 1 Korn Kurparkstuben
- 2 Kaffeehaus Winterberg No. 1
- 3 Brack's Nudelhaus UG
- 4 Schneewittchen Haus
- 5 Winterberg Panorama Café
- 6 Café Zimt-Apple
- 7 Gasthof Zur Post

Winkelen

- 1 Chris van der Lugt
- 2 Schuhhaus Faupel
- 3 Sport und Mode Menke
- 4 Berggoldschmiede

Uitgaan

- 1 Muh've In
- 2 Der Brabander Skihütte

Actief

- 1 Stadswandeling (i)
- 2 Bikepark
- 3 Kletterwald
- 4 Steinkuhle
- 5 Golfclub Winterberg
- 6 Freibad Siedlinghausen

Aandacht en service

Das kleine Altstadthotel 3

Gezellig driesterrenhotel middenin, maar toch aan de rustige kant van het centrum. Persoonlijke touch en service hebben hoge prioriteit, comfort gaat boven trend.

Hauptstraße 34, Winterberg, tel. 02981 92 82 80, www.altstadt-hotel-winterberg.de, 2 pk vanaf € 84.

Ski voor en na

Central Hotel

Met meerpersoons- en familiekamers heel kindvriendelijk adres, in het centrum. Behalve voor ski's ook opslagruimte voor fietsen en motoren.

Après-ski komt op stoom in de *Alt Amsterdamer Stuben*, met treindecor. Geregeld is er livemuziek en je hoeft geen sportwedstrijd te missen.

Am Waltenberg 29, Winterberg, tel. 02981 924 50, www.central-hotel-winterberg.de, 2 pk vanaf € 104, grote familiekamer vanaf € 174.

Hollandse succesformule

Der Brabander

Fijn adres voor (jonge) gezinnen, groot gegroeid onder de bezielende leiding van de Nederlandstalige familie Meurs. Circa 95% van de gasten komt uit Nederland of België. Er zijn diverse kamertypes: tweepersoons tot ruime appartementen, allemaal vlak bij de piste en de Rothaarsteig. Ook daggasten kunnen gebruikmaken van de oriëntaalse sauna. Het huisrestaurant werkt vooral met buffetten. Naast het complex vind je het Pannenkoekenhuis.

Am Waltenberg 65, tel. 02981 93 20 (Familie Meurs, Nederlandstalig), www.brabander.nl, 2 pk € 108-130, appartementen vanaf € 32 p.p.

Hoog op de heide

Berghotel Kahler Asten

Eersterangslocatie op de Kahler Asten, uitzicht verzekerd. Vroege vogels hebben een rustig hardloopparcours voor de deur, maar ook later op de dag lokken de paden. Met twee restaurants, het ene zelfbediening, het andere wat meer klasse; zonsondergang in de biertuin. De kamers zijn eenvoudig.

Astenturm 1, tel. 02981 928 35 55, www.kahler-asten.eu, 2 pk vanaf € 75.

Exclusief

Romantik Berghotel Astenkrone

Verzorgd en sfeervol (wellness)adres, romantisch ingericht. Ook niet-hotelgasten komen er op de goede creatieve keuken af, waar Peter Thon met de beste

kwaliteit vlees en wild werkt en vooral Franse wijnen schenkt. Prijziger dan veel hotelletjes in het Sauerland; zouden de schilderijtjes van Cézanne en Le Sidaner dan toch echt zijn?!

Astenstraße 24, Altastenberg, tel. 02981 80 90, astenkronen.jab.de, 2 pk vanaf € 150, familiesuites € 206, aantrekkelijke arrangementen.

Wijn en rozen

Astenrose

Rozen in de hoofdrol in het wat Engels aandoende interieur. Een mooi wijnaanbod vult de nieuw-Duitse keuken aan. Die kost wat meer dan een maal in de gemiddelde Gaststube, maar eenmaal hier beland, ben – en wil – je niet snel weer weg. Nu maar hopen dat nevel het uitzicht niet belemmert.

Astenberg 3, Postwiese/Neuastenberg, tel. 02981 18 78, www.astenrose.de, 2 pk vanaf € 160.

Op vorstelijke hoogte

Dorint Hotel & Sportresort Winterberg

Viersterrenhotel pal boven aan de piste van Neuastenberg en vlak naast het bovenstation van de skilift. Dorint is de grote speler van het skigebied en heeft zowel (gezins)kamers en appartementen als vakantiehuisjes. Het *Restaurant Fürst Richard* wordt druk bezocht, meestal is de dis in buffetstijl. Voor een drankje ga je de *Dorfschänke* in. De wellness wordt afzonderlijk uitgebaat.

Dorfstraße 1, Neuastenberg, tel. 02981 89 70, hotel-sauerland-winterberg.dorint.com, 2 pk vanaf € 93, vakantiehuisje € 147.

1

Winters wit – het sneeuwseizoen van Winterberg

Winterberg is sportstad nummer één van Noordrijn-Westfalen. Hier vinden trainingen plaats ter voorbereiding op de Olympische Winterspelen: bobsleeën, rodelen, skeleton, biathlon, langlaufen en schansspringen. Snowboarders strijden in de Veltins-Eisarena om de wereldbeker. In de verschillende skigebieden rond Winterberg vinden van de kleinste sleetjesrijders tot de grootste *extreme*-sporters iets van hun gading. En spectaculaire kijksporten zijn er ook volop!

Wintersport-Arena Sauerland telt ruim dertig skigebieden met in totaal ongeveer 120 pistes. Dankzij de vele miljoenen die in dit gebied zijn geïnvesteerd in moderne sneeuwkanonnen ben je hier van een behoorlijk skiseizoen verzekerd. Al viel er over natuurlijke sneeuwval de afgelopen jaren ook niet te klagen. Wie de Alpen te ver vindt voor een skivakantie, kan hier op een hoogte van 600-800 m goed terecht. Zeker beginnende skiërs zijn dik tevreden met de pistes.

Wintersport-Arena Sauerland.

Koploper Winterberg

De **Skiliftkarussell Winterberg** ¹ is het uitgebreidste skigebied van de regio. Er zijn 12 meerpersoonsstoeltjesliften, een reeks sleep- en oefenliften en twee liften om de rodelbanen te gebruiken. Hier is ook de springschans, waar veel skischolen verzamelen. Als je logeert bij Den Brabander of Landal, zit je direct aan dit skigebied. Bij de **Kappeberg** is in de **Veltins Eisarena** de bobbaan waar al diverse malen de **Wereldkampioenschappen Bob & Skeleton** plaatsvonden. Vanaf de **Erlebnis Brücke**, het hooggelegen platform, heb je er mooi zicht op.

Wil je ook eens ervaren hoe 130 km/h in een bobslee voelt? Of zoek je een originele verrassing voor een reisgenoot? Met een ervaren piloot in de Taxibob neem je de 1600 m in circa 60 onvergetelijke seconden. Reserveer tijdig, www.olympic-bob-race.de.

Pal onder de Kahler Asten

Hoger ligt Altastenberg, met de **Skikarussell Altastenberg** ². De Westfalienhang is een van de geliefdste pistes van Sauerland. Zeven

liften direct bij Altastenberg ontsluiten het uitgestrekte gebied. Voor langlaufen en winterwandelen is dit ook een heel aantrekkelijk gebied. Over 6 km gaat de Kurweg tussen Altastenberg en de Kahler Asten. De paden zijn 's zomers uitstekend wandel terrein, over brede bospaden. Er is een paar authentieke hutten als de Schwedenhütte en Hasenhütte voor een pauze. Bij de top van Altastenberg ligt de **Sahnehang** 3; je gaat tot 830 m hoogte. Logeer je in het Romantik Berghotel Astenkrone, dan treur je niet bij dichte pistes.

Met echte sneeuwschoenen op pad beland je meteen in een ander avontuur. Vanuit Neuastenberg kan je met een gids op pad die je van materiaal voorziet, de kneepjes van het sneeuw wandelen leert en de mooiste plekjes laat zien.

Authentiek Neuastenberg

Een gezinsfavoriet is het **Skidorf Neuastenberg** 4. Het plaatsje is de eindhalte van veel liften, dus je begint direct met skiën; wachttijden zijn er zelden. Het Profi-Funpark is er ter vermaak van jonge skiërs, een tovertapijt brengt de jongsten bergop in het Snee-Kinderland. De 400 m lange natuurrodelbaan is zeker ook bij vaders en moeders populair. Op gezinnen ingericht is het Dorint Hotel, direct aan de piste. Volwassenen zitten misschien liever een paar kilometer verderop heel rustig in Astenrose of het Wittgensteiner Landhaus. Parkeren is bij Neuastenberg gratis. Bijna aansluitend vind je het veel kleinere **Glück Auf – Skigebiet Langewiese** 5, met twee sleepliften en brede, rustige pistes: fijn om even in te komen.

Pret voor iedereen!

Wat minder sneeuwzeker zijn de kleinere skigebieden in de regio. In het **Skigebiet Ruhrquelle** 6 wordt tot de laatste sneeuwvlok gesleed: de liftband brengt kinderen veilig omhoog. Er is een oefenheuvel en de Ruhrquellenhütte aan de voet van de pistes, is een gezellige

pleisterplek. In de zomer brengen de stoeltjesliften de driewielerkarts omhoog: pret voor iedereen langer dan 1,30 m en lichter dan 100 kg.

Een gezinsbestemming is ook **Snow World Züschen** , met volop speelglijmateriaal. Bijzonderheid zijn daar de tubes, de rubberbanden waarmee je voorwaarts of achterwaarts omlaag gaat. Er zijn in totaal zes liften en een 12 km lang nordic blading trail.

Gemakkelijk bereikbaar – met wat minder skidagen per jaar – is het **Skigebiet Eschenberg-Niedersfeld** . Ligt er geen sneeuw, neem dan lekker je wandelstokken en loop de 6 km lange Niedersfeld Trail.

INFO EN OPENINGSTIJDEN

Skiliftkarussell Winterberg : www.skiliftkarussell.de, dagkaart € 35, kind (t/m 15 jaar) € 24; wo., vr. en za. 18.30-22 uur zijn 14 pistes verlicht.

Skikarussell Altastenberg : www.ski-altastenberg.de, dagkaart € 25/16, za. 18.30-21.30 uur verlichte pistes.

Sahnehang : www.sahnehang.de, € 19/13.

Skidorf Neuastenberg : www.postwiese.de, € 27/17,50.

Glück Auf – Skigebiet Langewiese : www.glueckauf-ski.de, € 13/10.

Skigebiet Ruhrquelle : www.ruhrquelle.com, € 24/17.

Snow World Züschen : www.snow-world-zueschen.de, € 24/16.

Skigebiet Eschenberg-Niedersfeld : www.eschenberglifte.de, € 20/15.

Zie voor logies blz. 17-19 en 23.

Uitneembare kaart: F 4

Rust – ook kleine groepen

Wittgensteiner Landhaus

Heel rustig hotel met smaakvolle kamerinrichting, veel kamers met balkon; extra groot en rolstoeltoegankelijk is de kamer beneden. Om rust te waarborgen alleen gasten ouder dan 14 jaar toegelaten. Boven kan een hele vleugel voor groepen worden gehuurd, met extra – eigen – voorzieningen zoals gemeenschappelijke ruimte en barbecue. Fietsen, motoren en ski's kunnen in afzonderlijke ruimtes worden geparkeerd. Maar de grote topper is het ontbijt van Jessica (NL): heel gevarieerd, kleurrijk, smaakvol en prachtig opgemaakt. Voor overige maaltijden kun je hier niet terecht.

Grenzweg 2, Langewiese, tel. 01515 170 69 74, wittgensteiner-landhaus.de, 2 pk vanaf € 95.

Eten en drinken

Blik op het Kurpark

Korn Kurparkstuben

Uitblazen na een fikse wandeling, aperitiefje in de avondzon op het terras of kom je voor een Strammer Max of de fondue-avond: dit adres is een van de fraaist gelegen café-restaurants van Winterberg. Gastheer Peter Korn is ook wandel- en skigids. Tevens enkele vakantieappartementen.

Am Kurpark 2, tel. 02981 60 25, dag. 9-23/24 uur, winter ma.-do. 11-22 en za.-zo. 10-24 uur.

Knus aan de koffie

Kaffeehaus Winterberg No. 1

Zomer en winter open voor lekkere koffie en huisgebak, beneden bij de houtkachel of zoek een plekje boven. Allerhande snuisterijen en kunst/handnijverheid maken het interieur gezellig.

Marktstraße 1, di.-do. 12-18, vr.-zo. 11-18 uur.

Pasta in de hoofdrol

Brack's Nudelhaus UG

Denk noedels in de breedste zin 'van het woord: gnocchi, ravioli met eekhoorntjesbrood, daslookpasta, kaasspätzle en glutenvrije pasta. Tevens volop keuze in vleesgerechten en huisgemaakte desserts.

Hellenstraße 5, tel. 02981 812 88, ma., wo.-vr. 17-21.30, za. 11.30-14.30 en 17-23, zo. 11.30-21.30 uur.

Bij diverse hutten waar 's winters skiërs neerstrijken, kun je ook als zomerwandelaar pauzeren. Aan de **Winterberger Hochtour** zijn bij Winterberg de **Nordhang-Jause**, de **Ruhrquellenhütte** en **MÖPPIS Welt** haltes. Verder langs de route liggen de **Schweden Hütte** (Altastenberg), de **Hoheleyer Hütte** (Hoheleye), de **Schlossberghütte** (Küstelberg), de **Clemensberghütte** (Hildfeld) en de **Hochheide Hütte** (Niedersfeld). Als de liften niet draaien, zijn de hutten doorgaans alleen van vrijdag t/m zondag open.

Eenvoudig maar gezellig

Schneewittchen Haus 4

Zomer en winter open (m.u.v. eind mrt.-eind apr. en nov.), geschikt voor een korte of uitgebreidere pauze. Een aanrader is de Kaffeetafel (€ 9,50 p.p., reserveren aanbevolen). Er is een kleine kinderboerderij met geiten, konijnen, hamsters en nandoe's en een speelgelegenheid.

Am Waltenberg 119, tel. 02981 32 49, mei-juni vr.-ma. 11-18.30, juli-okt. wo.-ma. 11-18.30 en vr.-za. tot 20.30 en als de skilift open is 9-18 uur.

Cafe-restaurant-lounge met uitzicht

Winterberg Panorama Café 5

Modern en toch gezellig, voor gebak of wafels of een complete maaltijd. De brede glazen gevel geeft uitzicht op de bergen, maar het liefst zit je natuurlijk in het zonnetje op het terras: in een ouderwetse lig- of moderne loungestoel.

Erlebnisberg Kappe, tel. 02981 927 72 90, hoogseizoen dag. 10-20, laagseizoen 11-18 uur.

Pure smaken

Café Zimt-Apfel 6

Het heerlijkste gebak, in variaties die je nog niet eerder proefde, in een

nostalgisch-rustiek kader. Het fruit komt hoofdzakelijk uit eigen boomgaarden. Leuk in combinatie met de natuurbelevingswandeling.
Winterberger Straße 9, Neuastenberg, za.-wo. en feestd. 14-18 uur.

Traditie

Gasthof Zur Post 7

De oude postkoetshalte, sinds 1850, is een vertrouwde klassieker, met serveersters in dirndl-outfit. Ook de menukaart van de familie Bremerich vertoont nostalgische elementen, maar altijd is er oog voor seizoen en streek. Achterin heb je door de glas-in-loodraampjes zicht op de piste. Tevens kamers, zowel met als zonder balkon op het zuiden.
Winterbergerstraße 10, Neuastenberg, tel. 02981 18 50, logies met ontbijt € 50-65 p.p. (geen toeslag 1 pk), dag. lunch en diner.

Winkelen

Nostalgie en interieur

Chris van der Lugt 1

Antiek meubilair maar ook een cadeau-snuisterijenwinkel in een ruime zaak onder Hollandse vlag.
Hauptstraße 3+8.

Een schoen voor elk moment

Schuhhaus Faupel 2

Schoenen, zowel voor dames als heren, scoren hoog in Winterberg – je kunt ze in deze contreien ook gemakkelijk verslijten ... Bij Schuhhaus Faupel kun je terecht voor casual, comfort of gekleed.
Am Waltenberg 7, ma.-vr. 10-18, za. 10-16, zo. (niet in november en beperkt in maart en mei) 11-17 uur.

Sport en spel

Sport und Mode Menke 3

Een goed moment om je outdoor- en vrijetijdsgarderobe aan te vullen, degelijke en functionele collectie waar je seizoenenlang mee door kunt.
Am Waltenberg 5, ma.-za. 9.30-18 uur.

Kurpark Winterberg.

Meer dan goud

Berggoldschmiede

In Langewiese, aan de Rothaarsteig, heeft Joachim Dolinar zijn atelier. Hij verwerkt goud maar ook zilver (veelal 92,5%), sommige items gecombineerd met leisteen. Veel mooie, gestyleerde hangers in de prijs categorie € 75-150, ook sets van oorhangers met colliers en/of armbanden.

Grenzweg 16, Langewiese, tel. 02758 295, ma.-vr. 10-12 en 14-17, za. 10-13 uur en op afspraak.

Uitgaan

Koeigoed

Muh've In

Je zou er kunnen slapen, maar de ondertitel 'kuhlste Bar im Sauerland' lokt meer voor een avondje uit. Het interieur bestaat uit een combinatie van natuurhout, boerenbont, met kleurverlichting en natuurlijk een dansvloertje. Meezingen mag. Am Waltenberg 33, Winterberg, do.-za. 20-04 uur.

Hollands feestje

Der Brabander Skihütte

Uiteindelijk komen alle Hollandse feestvierders wel een keer terecht bij de Skihut van Der Brabander. Hetzij voor après-ski hetzij voor later op de avond als het er echt 'los geht'.

Am Waltenberg 69, dag. 16-19 en 21-24 uur.

Actief

Atleten of sprookjesland

Sport- of huttenwandeling

Loop in het spoor van grote sporthelden en hoor de ins en outs van schansspringers, bobsleeërs en fiets- en biathlonatleten tijdens een specifiek op sportlocaties gerichte rondwandeling, eens per 14 dagen op za. 10.30 uur. Ook in de zomer kun je een Huttentocht met gids maken. Met daarbij een wafelpauze bij de Nordhang-Jause en een volledig maal bij het Schneewittchenhaus, tevens startpunt. Vanaf de Hochheide Hütte in Niedersfeld vertrekken eveneens huttenwandelingen; half mei-eind okt. Aanmelden voor beide wandelingen bij het toeristenbureau (Kurpark).

De rivier de **Lenne** ontspringt bij de Kahler Asten en stroomt na 130 km in de Ruhr. Je kunt de rivier per fiets volgen, van Winterberg langs Oberkirchen, Schmalleberg, Lennestadt, Finnentrop, Plettenberg, Altena en Iserlohn. Wel zo leuk om er een meerdaags avontuur van te maken en onderweg te logeren in een karakteristiek hotelletje of Gasthof. In deze gids staan een paar suggesties. Uitgebreide routeinformatie lees je op www.lenneroute.de.

Cross- en mountainbike

Bikepark

Het cross- en mountainbikeparcours heeft parcoursen die zich lenen voor beginners om technieken onder de knie te krijgen maar ook voor ervaren mountainbikers, met extreme obstakels. Met fietsverhuur ter plaatse. Zie

www.bikepark-winterberg.de, gebruik van de baan is gratis, je betaalt wel voor de fiets/stoeltjesliften.

Er voeren diverse langeafstandswandelingen door en rond Winterberg: de **Rothaarsteig** (151 km), de **Sauerland-Höhenflug** (192 km), de **Winterberger Hochtour** (84 km) – met begin- en eindpunt op de Kahler Asten – en de **Hochsauerland-Kammweg** (33 km).